Märle Tamás

Kárpátalja kivéreztetése, 1920–1990–2020

Trianon és a rendszerváltoztatás: két olyan esemény XX. századi történelmünkben, amely elhozta az áhított nemzetállami függetlenséget. Amíg a történelmi Magyarország összeomlása és az Ausztriától független csonkaország megalakulása azonnal mély traumát és válságot okozott, addig a nyolcvanas évek vége felcsillantotta a reményt, hogy ezután lehet másképpen is. Ennek a párhuzamnak a láttán, úgy vélem, foglalkoznunk kell azzal, hogyan hatott a rendszerváltoztatás a legkilátástalanabb küzdelmet folytató határon túli magyar közösségre. A harminc évvel ezelőtti átalakulás ugyanis Kárpátalján kecsegtetett a legnagyobb reménnyel, mégis az ott élőknek kellett a legkíméletlenebb arculcsapást elszenvedniük.

Hárommillió honfitársunkra – soraikban a kárpátaljai magyarokkal – a halálos ítéletet a Nagy-Trianon palotában mondták ki száz esztendővel ezelőtt. Mérhetetlen szenvedés, háború, kitelepítések, elhurcolások, málenkij robot, vagyonelkobzások, bírói ítélet nélküli kivégzések sora volt a következő hetven év. Mindezek dacára 1989-ben még mindig a magyar volt a második legnagyobb közösség Kárpátalján, a korabeli népszámlálási adatok szerint a térséget 977 ezer ukrán-ruszin, 156 ezer magyar, 49 ezer orosz, 29 ezer román, 12 ezer cigány, 7 ezer szlovák, 4 ezer zsidó, majdnem ugyanennyi német, valamint számos egyéb kis számú nemzetiség lakta.

Ebben a helyzetben omlott össze a Szovjetunió, és sokan abban bizakodtak, hogy a kommunista blokk függetlenné váló államai olyan világot teremthetnek, ahol többek között jobb lesz magyarnak lenni a Kárpátok alján.

Félrekezelés

A Szovjetuniót elhagyni készülő Ukrán Köztársaságban 1991. december 1-jén népszavazást tartottak, ahol az „Akarja-e, hogy Ukrajna kiváljon a Szovjetunióból, és a jövőben önálló, független államként létezzen?” kérdés mellett Kárpát-

Märle Tamás (1988) latin–történelem szakos tanár.

alján a következő két kérdés is szerepelt a szavazólapokon: „Akarja-e, hogy Ukrajnán belül Kárpátalja különleges regionális státust kapjon?", illetve „Akarja-e, hogy Kárpátalján belül Beregszász központtal önálló magyar autonóm terület jöjjön létre?". A referendumon Kárpátalja lakosságának 78 százaléka az autonómiára voksolt, a beregszászi magyar autonóm körzet kialakítására pedig a helyi lakosság 81,4 százaléka szavazott, ami azt jelentette, hogy a magyarságon kívül a többi nemzetiség túlnyomó többsége is kívánta az önállóságot.

A népszavazás sajnos nem ügydöntő volt, hanem csak véleményformáló, és egyértelmű üzenete ellenére nem hatott Kijevre, de még Budapestre sem. Alig telt el öt nap, Antall József magyar miniszterelnök december 6-án már alá is írta a *Szerződést a jó szomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között*, amelynek legfontosabb mondata ekképp hangzik: „A Felek tiszteletben tartják egymás területi épségét, és kijelentik, hogy egymással szemben nincs és nem is lesz területi követelésük." Természetesen sokan tartottak ettől, hiszen ez precedens értékű lett volna, nyomban meg lehetett volna kérdezni: és akkor mi lesz Erdéllyel, a Délvidékkel és a Felvidékkel? Ehelyett – alig volt ötnapos Ukrajna – az Antall-kormány, Jeszenszky Géza külügyminiszter munkája nyomán, megegyezett újdonsült keleti szomszédunkkal, és ebből lett precedens. Következett a román és a többi alapszerződés, mialatt Csehszlovákia szétesett, Jugoszlávia pedig darabokra hullt.

Arról, hogy milyen érzéseket keltett ez akkor a magyarságban, álljon itt néhány sor egy kárpátaljai írótól, Balla D. Károlytól: „Nekem sincsenek területi követeléseim. Nem is lesznek. Tessék csak nyugodtan aláírni, parafálni, ratifikálni, mifene! Arra a kis földre is lehet bátran szerződni, ami itt van a lábam alatt. Tessék csak beáldozni! Majd legfeljebb felemelem (feldobom) a talpamat. Inkább a talpamat, mint a szerződést! Nekem sincsenek területi követeléseim. Sírhely sem kell, mert még abból is hivatkozási alap lehetne: a föld azé, aki benne fekszik… Ki is vagyok én?, őslakó?, honfoglaló?, betelepülő?, elnyomó?, felszabadító?, vendég?, befogadó?, társbérlő?, albérlő?, ágyrajáró?, ágrólszakadt? Vagy egyszerűen: túlhaladott állapot? Egy a fontos: hogy nincsenek területi követelések. Alhatunk nyugodtan. S bízhatunk abban: a bölcsek talán arra várnak, amíg önként fel nem kínálják ama területeket. Vagy oda nem adják ajándékba. Habár: az is veszélyes dolog. Ki ne emlékeznék, mennyi bajt okozott Trójának ama bizonyos ajándék fa ló."

A területi követelések mellett az Antall-kormány az öt napja megszavazott magyar autonómiáról is lemondott, ugyanis az sem szerepelt az alapszerződésben. Mindezt parlamenti legitimáció, a magyar országgyűlés, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, az anyaországi és a határon túli közvélemény tudta nélkül. A magyar kormány letett arról az autonómiáról, amit még a trianoni békediktátum is előírt Kárpátalja népei számára Csehszlovákiának. A kárpátaljai ruszinok emigráns kormányának képviselője ekképpen véleményezte az alapszerződést: „Az elmúlt több mint ezer esztendő óta ilyen országvesztése még sohasem volt a magyarságnak, amikor önként lemondott volna egy történelmi területéről."

A szerződést 1992-ben Ukrajnában, majd 1993-ban Magyarországon is ratifikálták, a Csurka István vezette Magyar Út Körök Mozgalom mellett kevés honatya tiltakozott. Az Antall-kormány úgy vélte, hogy az egyezséggel szilárd talajra lép, és biztosítani tudja a magyar kisebbség jogait, valamint a korai szerződéssel feltétlenül ki kell nyilvánítania azon óhaját, miszerint mindenképpen legyen egy független állam Magyarország és a Szovjetunió között. Antall József új szomszédunk, az 55 milliós atomhatalom baráti jóindulatában bizakodott, Jeszenszky Géza egyik publicisztikájában néhány éve pedig azt írta, hogy „kifejezetten a kárpátaljai magyar lakosság érdekében kötöttük meg a szerződést, hiszen az tette lehetővé, hogy kiterjedjen és megerősödjön a magyar nyelvű iskolák hálózata (beleértve a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolát), és hogy a magyarlakta vidékeken a hivatalokban kötelező legyen a magyar nyelv ismerete, a településeken pedig kitűzhessék a magyar nemzeti színeket".

Azonban a szerződés, bár elvben rögzíti a nemzetiségek jogait, garanciákat nem rendelt e mögé, arról ugyanis már nem szól az együttműködés, hogy mi történik, ha – tegyük fel – az ukrán fél nem tartja magát a megfogalmazott elvekhez. Márpedig számtalanszor nem tartotta magát. Nem kell sokat kutatni az elmúlt három évtizedet, hogy nyílt asszimilációs törekvésekre, a magyarság jogainak semmibevételére vagy megfélemlítésére találjunk példákat. Csak hogy vegyünk két aktuális példát, az alapszerződésben az áll, „A Felek egyoldalú és közös lépéseket tesznek, hogy előmozdítsák e kötelezettségek végrehajtását az 1991. május 31-én aláírt „Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán SZSZK együttműködésének elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása területén" című dokumentumnak és az ahhoz csatolt „Jegyzőkönyvnek" megfelelően. Az említett nyilatkozatban a következő olvasható: „A Felek meghozzák a szükséges törvényi, államigazgatási és egyéb intézkedéseket annak érdekében, hogy a nemzeti kisebbségek szabadon élhessenek anyanyelv-használati jogukkal a személyes és a társadalmi életben." Mégis könnyedén be lehetett vezetni a kisebbségeket napi szinten erősen korlátozó nyelvtörvényt, ahogy az alábbi cikkely sem akadályozza meg az oktatási törvény életbe léptetését, vagyis a nemzetiségi oktatás megszüntetését felső tagozattól: „A Felek egyetértenek abban, hogy biztosítják az ahhoz szükséges lehetőségeket, hogy a nemzeti kisebbségek tanulják anyanyelvüket, és anyanyelvükön tanuljanak az oktatás minden szintjén."

Van azonban egy alig említett cikkelye a két állam közötti alapszerződésnek: „Ezt a Szerződést tíz évre kötik. Hatálya ezt követően automatikusan meghosszabbodik újabb ötéves időszakokra, amennyiben a Felek egyike nem értesíti írásban a másik Felet egy évvel a Szerződés hatályának mindenkori lejárta előtt felmondási szándékáról." Hazánk hadi és gazdasági helyzetéből fakadóan teljes mértékben érthető, hogy eleddig nem került sor a szerződés felbontására, azt viszont látnunk kell, hogy még jogilag is van alapja a szerződés felmondásának,

egyrészt, mert nem örök időre szólóan kötötték, másrészt azért, mert a másik fél konzekvensen nem tartja be egyes pontjait. Az egész szerződés pedig mit sem ér, ha az egyik fél megszűnik létezni, magyarán szólva szétesik az ukrán állam. Márpedig a végletekig eladósodott Ukrajnával kapcsolatban semmin se lepődhetünk meg.

A korrupció hazájában a növekvő infláció és rezsidíjak mellett 40 ezer forint körül mozog az átlagfizetés, míg eközben a politikusi vagyonnyilatkozatok szerint az állami tisztviselők közül ki krokodilbőr kabátok, ki magántemplom, ki jachtok, ki autókollekciók, ki űrutazásra szóló jegy boldog tulajdonosa, némely dúsgazdag parlamenti képviselők pedig albérlet-támogatásban részesülnek. Néhány ezer ember a zsírjába fullad, több tízmillió a nyomorúságába. Vajon meddig tartható ez?

Kézfogás helyett kegyelemdöfés

A gazdaságilag igen csak gyenge lábakon álló ukrán államot az eddigieknél is mélyebb szakadékba taszította a 2014. tavasszal kitört háború, aminek egyik következménye az lett, hogy Kijev nyílt asszimilációs politikába fogott, hogy a magyarsággal együtt elsorvassza Ukrajna nemzeti kisebbségeit. Mindezt úgy teszi, hogy hazánk a konfliktus kirobbanásának első pillanatától fogva kiállt Ukrajna területi épsége és európai orientációja mellett.

Amíg Kijev egyre több törvénnyel tiporja sárba a kárpátaljai magyarság jogait – a már életbe lépett nyelvtörvény és a hamarosan életbe lépő oktatási törvény gyakorlatilag ellehetetleníti a magyar jövőt –, addig elvárja, hogy ott élő honfitársaink vérüket hullajtsák az egységes Ukrajnáért. Habár sok ezerre tehető azon magyar fiatalok száma, akik a sorozás miatt elhagyták szülőföldjüket, mégis vannak, akik a frontra kényszerültek, sőt! A hivatalos nyilvántartás szerint immár tizenegy magyar halálos áldozata van a lassan hat éve tartó háborúnak.

Egyszer alkalmam nyílt a fronton fél évig harcoló egyik fiatalember élményeit meghallgatni. Korrupcióról, dilettáns tisztekről mesélt, vagy arról, hogy öt bakából jó, ha egynek jut golyóálló mellény. Mint mondta, az állandó stressz miatt folyamatosan részeg volt az állomány többsége, éjszaka sosem tudtak aludni, mivel az oroszok ilyenkor mindig lőttek, legfeljebb hajnalban vagy délelőttönként pihenhettek kicsit. A fiatalember szakaszvezető volt, egy nap azzal ébresztették, hogy embereinek nyoma veszett. Szakaszának tagjait végül az erdőben találta meg, ahogy a stressz és az alkohol hatására lövöldözve kergettek egy kutyát. Másik alkalommal a lövészárokban gubbasztottak, mialatt lőttek rájuk, majd valaki váratlanul el kezdett nevetni. Csodálkozva kérdezték az okát, mire az illető elmondta, hogy azon nevet, hogyha meglövik, akkor végre hazamehet. Olyan is volt, aki ezt nem várta meg, nem bírta tovább, és a többiek szeme láttára fejbe lőtte magát.

A háború azonban sajnos csak egy része a nyomornak. Akinek van kárpátaljai ismerőse, az tudja, hogy Ukrajnában szinte lehetetlen tisztességes munkával jó életszínvonalon élni. Olyan ismerőseim vannak, akik Kárpátaljáról Győrbe járnak dolgozni, és ha tudnak, hazamennek a családjukhoz a hétvégére, mások két hetet a Felvidéken dolgoznak, két hetet otthon tengődnek, megint mások Csehországban, Németországban vagy még messzebb vállalnak munkát, és csak néhány havonta látják szeretteiket. Nem véletlen, hogy az elméletben 42 millió lelket számláló országból 10 millióan külföldön vállalnak munkát! Még 2017-ben nyilatkozta Bohdan Danilisin, a jegybank tanácsának elnöke, hogy a hivatalos statisztika szerint 3,2 millió ukrán az ország határain kívül keresi kenyerét, majd hozzátette, valós számuk ennek a háromszorosa is lehet. Vagyis ma már a 10 milliót is meghaladhatja a kivándoroltak és másutt dolgozók száma, és akkor még kivonhatjuk a népességből az elszakadt Donyecki és Luhanszki Népköztársaságok 4 millió lakosát.

Az óriási méreteket öltő elvándorlás pedig nem csoda: Ukrajna kölcsönt vesz fel a kölcsönre, gazdasága romokban hever, munkalehetőség alig, az iskolában éppen csak tudást nem lehet elsajátítani, a kórházakból inkább kifordulnak az emberek, de azok is elvándorolnak, akik nem tudnak kenőpénzzel kibújni a frontszolgálat alól.

Miért létezik akkor még ez az oligarchák által kifosztott ország? Az Európai Uniót különösebben nem foglalkoztatja a jogtiprás, az amerikai külügy szerint pedig hagyományosan fenn kell tartani az orosz–ukrán konfliktust, vagyis bármennyi pénz árán életben kell tartani az ukrán államot.

Csakhogy Ukrajna eltartásához jócskán hozzájárul Oroszország és hazánk is, hiszen amíg Donyeck és Luhanszk orosz, addig Kárpátalja magyar pénzből él. Előbbi vidékeket blokád alá helyezte Kijev, a donyeckiek és a luhanszkiak nem kapnak nyugdíjat és más szociális ellátást az ukrán államtól, beleértve az egészségügyet és az oktatást is, annál több segítség jut el hozzájuk Moszkvából. Az már közismertebb, hogy Kárpátalján ami új, ami jó, ami szép, az magyar pénzből született. Gazdaságfejlesztési program, a tanároknak és orvosoknak nyújtott fizetés-kiegészítés, rendszeres ingyenes orvosi kivizsgálások, szűrések, oltóanyagok szállítása, óvoda-felújítási program, várak, múzeumok, templomok és közterek felújítása.

A hatalmas kiterjedésű Ukrajna keleti végét Moszkva tartja fenn, nyugati csücskét Budapest, a többit Washington. Magyarország hadi és gazdasági erejénél fogva jelenleg legföljebb csak segíthet, de nem alakíthatja az eseményeket. Az Egyesült Államoknak – dacára az óriási kivándorlásnak és a gazdasági végelgyengülésnek – mindenképp megéri fenntartania Ukrajnát és a háborús konfliktust. A kérdés az, hogy sikerülhet-e ez Ukrajna jelenlegi kiterjedésének megőrzésével, ugyanis az ország ipari adottságai és kiváló termőföldje továbbra is igen vonzóak Oroszország számára, amelyről a mai napig elmondható, hogy kelet-európai hódításairól még nem mondott le. Putyin terveibe senki sem lát

bele, viszont az már tény, hogy alig szavazta meg az ukrán parlament a nyelvtörvényt, az orosz elnök két nappal rá bejelentette, hogy nemcsak a két keletukrajnai köztársaság lakói, hanem az összes ukrán számára megkönnyítenék az orosz állampolgárság megszerzését.

A nemzetközi porondon egyelőre csak a feszültség fokozódását érzékelni, a konfliktus feloldásával még nem állt elő senki. A közel egy éve hivatalba lépett orosz anyanyelvű elnök, Volodimir Zelenszkij noha békét szeretne Oroszországgal, de nemhogy Donyecket és Luhanszkot nem engedi, de még a Krímet is visszakéri. Választási ígéreteivel begyűjtötte a magyarok voksait, személye reményt ébresztett, de a valóság az, hogy az utóbbi hónapokban ugyanúgy folytatódott a kiszorítás. A szórványmagyarság életének felpezsdítésére küldött Petőfi-ösztöndíjasokat nemkívánatos személyeknek nyilvánították Ukrajnában, és kiutasították az országból, valamint rendszeres a magyarországi pályázatokat megnyert személyek, szervezetek vegzálása.

Az első világháború befejezése óta eltelt évszázadban számtalan olyan helyzet állt elő, amikor rettenetesen nehéz volt megmaradni magyarnak vagy éppen életben maradni Kárpátalján. A Szovjetunió összeomlása és a rendszerváltoztatás mit sem javított a helyi közösség sorsán, harminc év elmúltával egyre kilátástalanabbá válik a helyi közösség jövője.

El tudjuk végezni az életmentő beavatkozást?

A jelenlegi helyzetben Magyarországnak nemhogy területi követelése nem lehet, de a határ túloldalán több mint száz kilométer hosszan elterülő magyar többségű vidék autonómiájára sincs semmilyen kilátás. Ha huzamosan megkapja Kárpátalja azt a komoly mennyiségű támogatást az anyaországtól, amiben most részesül, és ezzel párhuzamosan megmarad Ukrajna nyílt asszimilációs politikája, akkor a kárpátaljai magyarság kissé elnyúló elhalására számíthatunk. A jövő kilátásait fontolgatva számba kell vennünk, bármennyire fájdalmas is leírni: ha állandósul a magyarellenesség, minden próbálkozás kudarcba fulladt, vagy megszűnik a támogatás, végső esetben nem marad más Magyarország számára, mint kimenekíteni Ukrajnából kárpátaljai testvéreinket.

Ahhoz, hogy ennek a tragikus lépésnek ne kelljen bekövetkeznie, fordulatra van szükség. Nem is szeretném megkerülni a főszerkesztői levélben olvasható „Te mit vársz az államtól? S vajon ő mit vár(hat) Tőled…?" kérdést. Az államtól joggal elvárhatjuk, hogy a korábbiaknál jóval határozottabban álljon ki Kárpátalja mellett. Éppen elég nagy baj, ahogy annak idején az ukrán–magyar alapszerződést megkötötték, vagy az, hogy a magyar kisebbséget másodrangú állampolgárként kezelő Szlovákia zökkenőmentesen EU-tag lett velünk 2004-ben, továbbá az, hogy a hasonlóan politizáló Románia 2007-ben úgy lépett be az unióba, hogy azt egyhangúlag támogatta az akkori országgyűlés.

Úgy vélem, hogy a mindenkori magyar kormánynak kötelessége pénzt és energiát nem sajnálva támogatnia az olyan kiszolgáltatott helyzetben levő magyar közösségeket, mint a kárpátaljai.

Ugyanakkor mit várhat tőlünk az állam? Az értelmiségnek és azoknak, akik tisztában vannak a helyzet komolyságával, óriási feladatunk, hogy megtegyük a tőlünk telhetőt. Ezen Kárpátalja kilátástalanságának megismertetését a közvéleménnyel, adományok, támogatások gyűjtését, a magyar–magyar kapcsolatok erősítését, szaporítását értem. A gyönyörű természeti adottságokkal és számtalan magyar emlékkel bíró vidéknek mint úti célnak a köztudatba való beépítését. Kulturális programok szervezését Kárpátalján, illetve az anyaországban kárpátaljai résztvevőkkel.

Németh László *A magyar rádió feladatai* című esszéjében, még a harmincas években arról írt, hogy „A rádiótervnek ezeket az előadásokat úgy kell megvalósítania és csoportosítania, hogy ez az önismeret ne forgácsolódjék szét néhány gazdátlan ismerettöredékben, hanem hajlamokat ébresszen és foglalkoztasson, s önmagunk megismerését szenvedéllyé tegye. Különösen fontos ez Magyarországon, ahol a műveltség ott kezdődik, ahol az embereknek már »derogál« magyar múlttal törődni, vagy Magyarországon utazgatni. A tudatlanság és a külföld felé rohanó sznobizmus közt igen vékony rétegben él itt az ország viszonyai iránt komoly érdeklődés; a rádiónak ezt a réteget kell kiszélesítenie."

A Németh László-i gondolat megállja a helyét 2020-ban is, hiszen sem az anyaország, sem az elcsatolt területek – különösen Kárpátalja – nem tartoznak a legnépszerűbb úti célok közé, ahogy manapság sem dívik közös múltunk, értékeink megismerése. Az értelmiségnek egyébként is küldetése a kultúra terjesztése, méghozzá a köz számára emészthető formában. Némi túlzással élve, ha nem tudjuk elérni, hogy az általunk fontosnak vélt értékek odakerüljenek az okostelefonok képernyőire, akkor elveszítjük a felnövekvő generációkat. Az online tér pedig – minden hátrányával és káros hatásával együtt – lehetőséget nyújt arra, hogy viszonylag könnyen jussunk el rengeteg emberhez, valamint olyan kapcsolatokat alakítsunk ki, amelyek összefogják a Kárpát-medencei magyarságot. „A rádió az egyetlen ér, amely a határok szorítókötése alatt is kilökheti a kisebbségek felé a vért; a rádió rátalálhat a ködjébe behúzódott falura, s elviheti belé, aminek idáig csak a kanálisvize szivárgott le hozzá: a világot; a rádió kiegészítheti a szakszervezetek egyoldalú nevelését; megbökdösheti az állam ölében elszunnyadt középosztályt, s foglalkoztathatja, trenírozhatja azt a vállalkozókedvet, amely az ifjúságban él vagy rothad, de sosem hiányzik." Németh László rádiótervét nem egészíthetnénk ma ki megfelelő internetes oldalakkal?

Kulturális felemelkedésre különben is szükség van. A különbség az határon innen és túl, hogy amíg ott az identitásukat elveszítettek asszimilálódnak, addig itt nemzeti öntudattól mentes, magyarul beszélő emberek fognak élni. Alapvetően egy egész nép jövője a tét, de a kárpátaljai közösség sorsa mutatja meg legélesebben, hogy halaszthatatlanul elérkezett a cselekvés ideje.

Ha ennek a végveszélybe sodródott 120–150 ezres közösségnek a kilátástalan helyzete nem késztet bennünket arra, hogy mi magunk hozzálássunk az életmentő beavatkozáshoz, úgy hiába várunk bárminemű fordulatot akár a politikai színtéren, akár másutt. A mindenkori magyar kormány támogatása az életben maradás egyik létfeltétele, ugyanakkor a kárpátaljai és anyaországi értelmiség feladata, hogy olyan élő kapcsolatokat teremtsen, olyan programokat szervezzen, valamint olyan tartalmakkal töltse meg az online teret, amelyekkel napi szinten értelmet ad az együvé tartozásnak és a szülőföldön maradásnak akár Kárpátalján, akár a mai Magyarországon.

Így kaphat új erőre a halálra ítélt, megnyomorított és félrekezelt beteg.

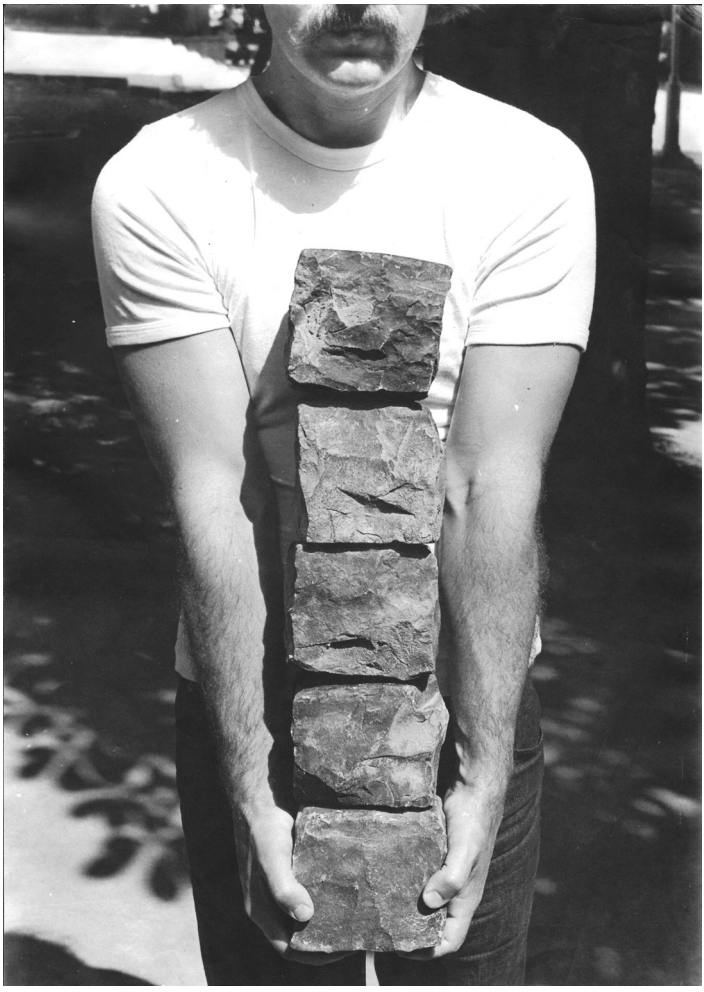

Pinczehelyi Sándor: Öt utcakő (1976, zselatinos ezüst nagyítás Doculbrom papíron, 29×21 cm; a művész és az acb Galéria jóvoltából)